

**NOVIČOK
NEBO
KULKA**

**JAK UMÍRAJÍ
PUTINOVÍ
KRITICI**

**ONDŘEJ
KUNDRA**

Novičok nebo kulka

Vyšlo také v tištěné verzi

**Pa
se
Ka**

Ondřej Kundra

Novičok nebo kulka – e-kniha

Copyright © Paseka s.r.o., 2021

Všechna práva vyhrazena.
Žádná část této publikace nesmí být rozšiřována
bez písemného souhlasu majitelů práv.

**Pa
se
ka**

**NOVIČOK
NEBO
KULKA**

**JAK UMÍRAJÍ
PUTINOVÍ
KRITICI**

**ONDŘEJ
KUNDRA**

Copyright © Ondřej Kundra, 2021
ISBN tištěné knihy: 978-80-7637-219-1
ISBN ePUB: 978-80-7637-234-4
ISBN MOBI (Kindle): 978-80-7637-236-8
ISBN PDF: 978-80-7637-235-1

Mým zdrojům

Obsah

Předmluva	9
1. Strana šejdířů a zlodějů	11
2. Neklidné stáří Sergeje Skripala	39
3. Říkejte mi Moritz	57
4. Třetí musí z kola ven	71
5. Mlčení něco stojí	83
6. Nic není na věky	99
7. Tajemný muž s knírkem	117
8. Pokus o puč v Černé Hoře	131
9. Vlast, domov a rodina	145
10. Ruská sabotáž za českou miliardu	159
11. Proč jste mě chtěli zabít?	173
Doslov	181
Použitá literatura	183
Zdroje fotografií	185
Poděkování	186
Rejstřík	187

Předmluva

V podvečer 17. dubna 2021 česká vláda oznámila, že policie odhalila příčinu masivního výbuchu muničního areálu ve Vrběticích. O sedm let dříve tu došlo k sérii explozí, při nichž zahynuli dva čeští občané a obyvatelé přilehlé vesnice a blízkého okolí museli být evakuováni, protože desítky tun vybuchlé munice létaly do vzdálenosti stovek metrů. Likvidace havárie a vyčištění oblasti stálo český stát téměř miliardu korun. Jak vyšlo díky práci české policie a Bezpečnostní informační služby (BIS) najevo, nejednalo se o havárii, ale o sabotáž spáchanou příslušníky ruské vojenské rozvědky GRU.

V té době jsem intenzivně pracoval na dokončení této knihy. Inspirovala mě k ní jiná násilná akce ruské FSB ze srpna 2020, kdy mě u snídani překvapila zpráva – Alexej Navalnyj, jeden z nejvýraznějších členů ruské opozice, byl otráven. Současné dění v Rusku sleduji řadu let. Přesto mě útok na Navalného velmi zaskočil. Opravdu za ním stály ruské tajné služby, jak ihned spekuloval zahraniční tisk? Pokud by tomu tak bylo, riskoval by Putin ostré reakce západních států a další ekonomické sankce? Nebyl to spíš někdo z ruských mafiánů nebo oligarchů, kterým opozičník drze šlápnul na kuří oko, když o nich natočil jedno ze svých investigativních videí? A proč útok přišel právě teď?

Řekl jsem si, že tentokrát nechci o případu jako obvykle napsat jen další sérii článků. Pokud stály za otravou Navalného ruské tajné služby, znamenalo by to, že ruská vláda v čele s prezidentem Putinem překročila další linii. I když už tu byl precedens – 27. února 2015 byl v centru Moskvy zastřelen opoziční politik a bývalý ruský vicepremiér Boris Němcov. Přestože se i tehdy spekulovalo o vině ruských tajných služeb, odsouzen byl Čečenec Zaur Dadajev. Nikdy nebylo potvrzeno, kdo rozkaz k vraždě vydal. Chtěl jsem proto útok na Navalného a další případy podezřelých vražd zasadit do kontextu a pochopit, proč by Vladimir Putin, potažmo ruská vláda, sahalí k tak brutálním prostředkům. To jsem ještě netušil, jak doslova výbušná kauza zasáhne přímo Českou republiku.

Mým cílem není podat vyčerpávající analýzu ruských tajných služeb. Chci jen na konkrétních případech ukázat, jak dnes hlavně ruská kontrarozvědka FSB a vojenská rozvědka GRU pracují. A to skrze nejvýraznější případy, jako jsou právě útoky na Alexeje Navalného, na dvojitého agenta Sergeje Skripala, na bývalého agenta FSB Alexandra Litviněnka a další podobné atentáty, o kterých jsem jako reportér psal už dříve do svého domovského týdeníku *Respekt*.

Spolupracoval jsem při tom s mezinárodní investigativní skupinou Bellingcat a vedl rozhovory s desítkami investigativních novinářů, politiků, se členy tajných služeb a dalších bezpečnostních složek. Jejich svědectví a předložené důkazy vyjevují, že za těmito akcemi skutečně stojí ruské tajné služby a jejich speciální komanda, která mohou na cizím území operovat jen se souhlasem Kremlu v čele s ruským prezidentem. Jde o propracovaný systém likvidace těch, kteří jsou označeni za zrádce, nepřátele režimu, odpadlíky nebo prostě jen nepohodlné oponenty. A do teritoria, v němž působí, samozřejmě spadá i Česká republika.

1. Strana šejdů a zlodějů

Bylo brzy ráno 20. srpna 2020. Pod letadlem ruských aerolinií S7 se po vzletu z Tomsku rozprostřela krajina západní Sibiře. Nekonečné lesy jsou tam na konci srpna temně zelené a pohled na ně musel vyvolávat uklidňující pocit. Oddával se mu jistě i Alexej Navalnyj, který se po dvou denní pracovní cestě vracel zpět do ruské metropole. Sibiřské regiony navštívil proto, aby tam na mítincích před blížícími se komunálními volbami osobně podpořil kandidáty, již měli šanci dostat se ve vybraných městech na posty radních a po letech nadvlády ruského prezidenta Vladimira Putina a jeho strany Jednotné Rusko zformovat politickou opozici.

Zničením ale Navalného paralyzovalo nesnesitelné horko. Požádal kolegyni o kapesník a znaveně si utíral orosené čelo. Pak zamířil na toaletu. Chtěl se opláchnout, doufal, že ho to probere. Jeden z cestujících, který mobilem z okna natáčel záběry Sibiře hluboko pod nimi, náhodně zachytil poslední okamžiky, kdy byl Navalnyj ještě při vědomí. Než došel na toaletu, zhroutil se v uličce a bolestivě úpěl.

Na palubě letadla nastala panika. Letušky přiběhly s lékárníčkou a marně Navalného oživovaly. Bylo jasné, že jeho zdravotní stav je velmi vážný. Kapitán letadla se proto rozhodl pro neplánované přistání v nejbližším větším městě, kterým byl

jihosibiřský Omsk. Zvolil nejkratší možnou trasu, šlo o minuty. Část cestujících byla k dramatu netečná, dál si hráli hry na svých elektronických přístrojích, jiní dávali najevo nelibost, že cesta potrvá výrazně déle, než plánovali.

Spolupracovníci Navalného byli v šoku. Nikdo z nich nepochyboval, že jde o pokus o vraždu. Letadlo začalo klesat na přistání. Otrávený opoziční politik při transportu do sanitky ležel bez známek života na boku. Další náhodné video zachytilo jeho bolesti zkřivenou tvář.

Snímek Alexeje Navalného v kómatu obletěl svět. Poslední, kdo s ním mluvil, byla jeho tisková mluvčí Kira Jarmyšová. „Alexej má toxickou otravu,“ napsala na svůj twitterový účet krátce po přistání. „Před rokem, když byl ve vězení, ho otrávil a očividně mu to udělali znovu. Nyní je v bezvědomí.“

Vše nasvědčovalo tomu, že Alexej Navalnyj tentokrát vražedný útok nepřežije.

Na Rudém náměstí stojí sousoší dvou lidí, kteří nejsou mimo Rusko příliš známí. Jejich jména znějí Kuzma Minin a Dmitrij Požarskij. Každý rok počátkem listopadu přichází k bronzovým sochám Vladimir Putin, většinou spolu s hlavou pravoslavné církve patriarchou Kirillem a dalšími hodnostáři. Putin položí květiny a pohovoří s církevními zástupci. Žádné další větší ceremonie se nekonají. Jde o Den národní jednoty, nový svátek, který Putin zavedl v roce 2005. Dříve se v listopadu slavilo vítězství Velké říjnové socialistické revoluce.

Kníže Požarskij se zapsal do ruských dějin, když se jako nižší šlechtic neváhal postavit do čela vojska v tzv. období zmatků, smutných desetiletích na přelomu 16. a 17. století. Dynastické spory a povstání tehdy doprovázela neúroda a hladomor a oslabení Ruska využily sousední země. Roku 1611 k velkému ruskému ponížení okupovalo Kreml polsko-litevské vojsko.

Požarskij tehdy vedl povstání vlastenců a nečekaně dobyl Moskvu zpět. S obklíčenými nepřáteli neměl soucit. Slíbil jim beztrestnost, pokud se vzdají. Když to udělali, většinu jich povraždil.

Cílem Požarského ovšem nebyla milosrdná gesta, nýbrž povznesení Rusi a sjednocení ruského lidu. Národ se semkl kolem nastupující dynastie Romanovců a země se vydala na cestu ke skutečnému impériu. Sám Požarskij pak ustoupil stranou a dožil jako vážený, majetný člověk, na něhož se nezapomnělo. Když v roce 2012 Rusko porazilo ve fotbale výběr Polska, rozvinuli ruští fanoušci v ochozech transparent s jeho portrétem. „Tohle je Rusko,“ stálo na něm.

Vladimir Putin se sice Požarskému klaní, ale nezdá se, že by si z něj bral příklad. Aspoň ne v tom smyslu, že by věděl, kdy včas ustoupit stranou. V roce 2018 ve zmanipulovaných volbách počtvrté vyhrál, a to s rekordním výsledkem. Získal 77 procent hlasů při osmašedesátiprocentní účasti, oficiálně pro něj tedy hlasovalo zhruba 52 procent oprávněných ruských voličů.

V podstatě doživotní vládu mu pak umožnilo vyhlášení právně rozporuplného plebiscitu v létě 2020, jež vedlo ke změně ústavy. Ta mu teď umožňuje stát v čele Ruska dalších 12 let, přičemž současný mandát mu skončí za tři roky. V úřadu tak bude moci být až do roku 2036, a pokud toho využije, překoná o dvanáct let nejdéle sloužícího sovětského vládce, diktátora Josifa Vissarionoviče Stalina. Na konci jeho dlouhého mandátu by Putinovi bylo 84 let.

Paralely s mužem z bronzového sousoší jsou zřetelnější, uvažujeme-li o Putinově historické roli: současný prezident v očích veřejnosti zachránil Rusko z neveselého „období zmatků“ a národního ponížení po rozpadu Sovětského svazu v devadesátých letech a proměnil zemi opět v hrdou velmoc.

„Putin není pro většinu Rusů jenom prezidentem, ale skutečným zakladatelem postsovětského ruského státu,“ napsali ve své studii „The arrival of post-Putin Russia“ (Zrození post-putinovského Ruska) přední bulharský politolog Ivan Krashev a bývalý ruský disident Gleb Pavlovskij. „Od ruské anexe Krymu průzkumy veřejného mínění naznačují, že Rusové vnímají Putina spíše jako postavu historických rozměrů než jako voleného politika. O Putinovi se nedebatuje, v podstatě nikdo nezpochybňuje jeho prezidentskou legitimitu. Putin je konstanta, obraz na zdi, který už není možné sundat.“

Ten obraz je ovšem stále temnější a hrozivější. Když se před dvaceti lety stal ruským prezidentem neznámý důstojník tajné služby KGB a lokální aparátník Vladimir Putin, nikdo nevěděl, jak dlouho zůstane u moci. Poměrně brzy ale začalo být jasné, že s jeho nástupem se Rusku zavírají dveře k proměně v modernější otevřenou společnost, které se před těžce zkoušenou zemí nakrátko a chaoticky otevřely za Putinova předchůdce Borise Jelcina. Nový prezident se vydal opačným směrem: rozpad totalitního Sovětského svazu prohlásil v roce 2005 v poselství Federálnímu shromáždění za největší geopolitickou katastrofu 20. století. Později své prohlášení zjemnil, když řekl, že „kdo lituje rozpadu SSSR, nemá rozum, ale komu to není líto, nemá srdce“. Zároveň však metodou hybridní války ovládl Podněstří, Abcházii a Jižní Osetii, anektoval Krym, udržuje zamrzlý konflikt ve východních částech Ukrajiny a jeho represivní aparát daleko více než kdy dříve používá násilí proti svým protivníkům.

Pro Evropany to začalo zprvu nevzrušivě, vzdálenými vraždami čečenských separatistických bojovníků na konci devadesátých let. Jenže pak za záhadných okolností začali umírat známí ruští investigativní novináři, Putinovi političtí oponenti a kritici nápadně často vypadávali a vypadávají

z oken – naposledy v roce 2018 Maxim Borodin, který psal o úmrtích ruských žoldáků v Sýrii. V roce 2015 byl na dohled Kremlu zastřelen tehdejší vůdce protiputinovské opozice Boris Němcov a neúspěšně otráven opozičník Vladimir Kara-Murza.

A násilí ruských tajných služeb expandovalo i do Evropy: děsivou smrtí po otravě radioaktivní látkou zemřel v roce 2006 v Londýně bývalý důstojník ruské tajné služby a Putinův zarputilý kritik Alexandr Litviněnko. V Bulharsku agenti ruských tajných služeb v roce 2015 otrávil tři významné bulharské obchodníky se zbraněmi, o rok později se v Černé Hoře neúspěšně pokusili o atentát na tehdejšího prozápadního premiéra Mila Djukanoviće, který usiloval o připojení své země k NATO, v roce 2018 v britském Salisbury otrávil nervově paralytickou látkou novičok bývalého ruského agenta Sergeje Skripala, o rok později zastřelili uprostřed Berlína dalšího Putina oponenta Zelimchana Changošviliho. Opozičník Alexej Navalnyj měl být zatím poslední obětí.

Navalného spolupracovníci od počátku nepochybovali, že atentát byl proveden se souhlasem ruského prezidenta. „Ve vertikálním dělení moci v Rusku prezident rozhoduje o všech důležitých věcech. Pokus o vraždu vůdce opozice, který má dopad na dění uvnitř země a ovlivňuje vztahy s Evropou nebo Amerikou, takovou záležitostí nepochybně je,“ řekl mi týden po Navalného otravě opozičníků hlavní ekonomický poradce Vladimir Milov. „Navíc nervovými látkami, které byly proti Navalnému použity, disponuje pouze Putinovi podřízená kontrarozvědka FSB,“ dodal.

Stejně to vidí i znalec Ruska, americko-britský finančník William Browder, který na Západě usiluje o zařazení zkorumpovaných představitelů ruské moci na různé sankční listiny.

Zprvu jako byznysmen v Rusku dlouho podnikal, ale pak jej srážky s režimem proměnily v protiputinovského aktivistu. Browder se domnívá, že Putinovi vadila Navalného rostoucí popularita – proto svého oponenta nebo členy jeho rodiny nechával krátkodobě zavírat do vězení. Nikdy to ale nebylo nadlouho, bál se, aby to neaktivizovalo více jeho podporovatelů. „Teď se ovšem něco důležitého změnilo,“ vysvětloval mi při jednom z našich hovorů.

Browdera přesvědčily ekonomické výsledky, že kvůli masivnímu rozšíření nákazy koronavirem se ekonomika v Rusku propadla výrazněji než jinde a že to v neklidné společnosti ještě více zvýšilo napětí. Navíc poté, co kvůli zfalšovaným volbám došlo v srpnu 2020 k lidové revoluci v sousedním Bělorusku, se prý Putin začal obávat, aby jiskra neposlušnosti nepřeskočila do Ruska, na jehož dálnévýchodním okraji v té době už několik týdnů opakovaně demonstrovaly proti Moskvě tisíce lidí. „Putin v Navalném nepochybně vidí člověka, který by povstání mohl zažehnout,“ myslí si Browder.

Navalnyj ovšem není jen významným konkurentem ruského prezidenta. Populární opozičník se vládnoucí elitou v Rusku snažil oslabovat upozorňováním na její zkorumpovanost, kterou dával do kontrastu s chudobou, v níž žije většina tamní střední a nižší třídy. Na svém youtubovém kanále pravidelně publikoval videa se zásadními korupčními odhaleními, ve kterých zdokumentoval mnohasetmiliardové nelegální majetky vládních představitelů. Zjistil například, že tehdejší předseda vlády Dmitrij Medveděv vlastní prostřednictvím sítě charitativních nadací ovládaných blízkými spolupracovníky obrovské pozemky, horská střediska, byty, jachty a další luxusní majetek. Nebo odhalil, že rodina někdejšího generálního prokurátora Jurije Čajky má vazby na vražedný gang, namočila se do nelegální privatizace a neprůhledných

stavebních zakázek. A i ona je obklopena velkým jménem, jako je řecký hotel nebo vila ve Švýcarsku.

Podobně třaskavá zjištění se týkala i různých regionálních představitelů Putina Jednotného Ruska nebo místních oligarchů. Součástí jeho poslední cesty do Tomsku, jak mi řekli jeho spolupracovníci, mělo být natáčení dalšího podobného videa. Těch, kteří se ho báli a mohli mít motiv mu ublížit, bylo tedy hodně. Politoložka Tatjana Stanovaja ve svém článku pro think tank Carnegie Moscow Center krátce po atentátu na Navalného upozornila, že možné iniciátory jeho otravy lze rozdělit do dvou skupin. První představují ti, na které se zaměřoval ve svých investigativních reportážích – buď se mu mohli chtít pomstít, nebo ho chtěli zastavit před zveřejněním dalších videí. Do druhé skupiny pak zařadila osoby, které chrání Putinův režim, jenž z jejich pohledu není již nějakou dobu schopný řešit hrozby takového druhu, jaký představuje třeba právě Navalnyj.

„V roce 2015 na ulici přímo pod zdmi Kremle zavraždili jiného výrazného opozičního politika, Borise Němcova. Jeho vraždu zorganizovali lidé, kteří měli pocit, že silové složky země nedělají svou práci. Také útočníci na Navalného možná považovali za nutné zasáhnout ve chvíli, kdy politická moc nedokáže jednat uprostřed rostoucí nejistoty ve společnosti,“ píše Tatjana Stanovaja v souvislosti s tím, že v Rusku vytrvale dochází k rozkladu státního monopolu na použití síly. „Hráči na neformálním trhu prozatímních ‚ochranných služeb‘ se stále častěji pohybují na území, které bývalo doménou bezpečnostních složek. Různé klany mezi sebou bojují o šanci stabilizovat a chránit režim, přičemž opozice je nejsnadnějším cílem.“

I když v prvních týdnech nebylo jasné, kdo za atentátem stojí, jedna věc byla od začátku zjevná – pokus o vraždu